

УДК 392.51:398.838

ПОБУДОВА СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

кандидат філологічних наук, доцент, Кухаренко О.О.

Харківська державна академія культури, Україна, м. Харків

На основі запропонованого автором поділу обрядів традиційного українського весільного циклу вибудовується струнка структура, що дозволяє досліджувати архетипи й імена-функції, віддзеркалення й повтори, метаморфози персонажів і зміни сакрального хронотопа. Великий обрядовий цикл розкладено на чотири малі цикли, що відображають переходи дійових осіб на якісно нові рівні. Малі цикли, в свою чергу, поділяються на окремі обряди та епізоди цих обрядів, які являють собою події ритуального дійства. Окрім названих компонентів, вказується на існування прологу до всього циклу, де відбувається втягування персонажів і набирання сакральних обертів.

Ключові слова: українське весілля, обрядовий цикл, структурні дослідження, обряди переходу, ім'я-функція.

Кухаренко А. А. Построение структуры украинской свадебной обрядности / Харьковская государственная академия культуры, Украина, г. Харьков

На основе предложенного автором разделения обрядов традиционного украинского свадебного цикла образуется стройная структура, что позволяет исследовать архетипы и имена-функции, отражения и повторы, метаморфозы персонажей и изменения сакрального хронотопа. Большой обрядовый цикл разделен на четыре малых цикла, которые отображают переходы действующих лиц на качественно новые уровни. Малые циклы, в свою очередь, разделяются на отдельные обряды и эпизоды этих

обрядов, которые представляют собой события ритуального действия. Кроме названных компонентов, указывается на существование пролога ко всему циклу, где происходит втягивание персонажей и набор сакральных оборотов.

Ключевые слова: украинская свадьба, обрядный цикл, структурные исследования, обряды перехода, имя-функция.

Kukhareno O. O. Structuring Ukrainian wedding ritualism / Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine, c. Kharkiv

On the grounds of the proposed by the author separation of the rites of a traditional Ukrainian wedding cycle a slender structure is built that allows studying archetypes and names-functions, reflections and repetitions, characters' metamorphoses and changes of sacred chronotopes. A large ceremonial cycle is decomposed into four small cycles that reflect transition of dramatis personae to totally new level. Small cycles, in their turn, are divided into separate rites and episodes which are events of ritual act. Besides these components, one points to the existence of a prologue to the entire cycle where involvement of characters and gaining sacred momentum take place.

Key words: Ukrainian wedding, ceremonial cycle, structural study, rites of transition, name-function.

Постановка проблеми. Структурний метод має значні перспективи наукових досліджень у тому числі національних традиційних родинних і календарних обрядів. Для продуктивного студіювання існує нагальна необхідність побудови структури певних обрядів чи їхніх циклів. Не є виключенням з цього правила весільний обрядовий цикл.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обрядовості, зокрема весільній, присвятили праці народознавці, етнологи, культурологи

В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лащенко, М. Маєрчик. До структурно-функціонального та структурно-семантичного методів дослідження вдавалися А. Байбурін, К. Леві-Стросс, В. Пропп, В. Топоров, Б. Успенський.

Мета дослідження: побудувати структуру та визначити складові частини циклу обрядів українського традиційного весілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура традиційного обряду українського весілля (циклу обрядів) має бути поліелементною (тобто, поліепізодною). Найбільш вживаним у етнографічних дослідженнях є поділ обрядів на три нерівноцінні цикли: довесільний, весільний і післявесільний [3, с. 51]. Існує також інша не менш вживана тенденція поділу українського весілля на такі складові частини, окремі обряди або обрядові цикли: сватання, заручини, торочини, бгання короваю, шишок і верчів, вильце, весільний обряд, обряд комори, повесільні обрядові дії, обряд перезви [5, с. 52–552]. Поруч з тим, до визнаного як базовий розподілу складових є доречним додати, що обрядовій дії, що аналізується, передує пролог, який не береться до уваги в працях науковців.

На жаль, традиційний розподіл обряду українського весілля на наведені складові, є недосконалим, оскільки в ньому відсутні підрівні поданих надто широко й недостатньо конкретизовано етапів сакральної дії. Насправді, кожен обряд весільного обрядового циклу складається з певної послідовності епізодів. Це означає, що завданням дослідження має стати більш деталізований структурний аналіз виокремлених дослідниками етапів сакральної дії. Поглиблення загальноприйнятої диференціації приводить до трактування відомих з наукової літератури складових сакральної дії на формотворчі елементи, наявність яких надає можливості трактувати кожну його складову як малий обрядовий цикл, із сукупності яких складається

загальна весільна дія, що постає як свого роду *цикл циклів*, що утворює *великий обрядовий цикл*, під яким слід розуміти все весілля як таке.

Як критерії членування складових частин весільного обряду на менші структурні одиниці слід тлумачити такі ознаки: новорівневий, узагальнюючий повтор події; матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії; зміна сакрального хронотопа.

Саме наявність цих рис, або однієї з цих рис означають перехід від одного епізоду до іншого в межах переходу від однієї складової частини обряду до наступної. Приміром, пролог містить два епізоди: рада парубка з батьками щодо вибору дівки; перемовини матері парубка з батьками дівки.

Пролог весільної дії є своєрідною передумовою до основного обрядового дійства. Оскільки відмова дівчини означає відхилення майбутньої дії, пролог може не дістати значення сакрального вводу в дію. Хоча пролог є вступом до сакральної дії, в ньому відбувається набирання сакральних обертів, сакральної сили щодо розвитку майбутньої дії. Зокрема, в пролозі відбувається стягування учасників майбутньої дії.

Після ради парубка з батьками та при досягненні від них згоди стосовно вибору дівки, на другому етапі відбувається «виключення» парубка з сакральної дії. На перший план виходить його мати, сваха чи родичка, як головний персонаж другого епізоду. Крім того, долучаються до дії нові персонажі – батьки дівки. Однак парубок присутній не особисто, а як дієве ім'я, як певний генокод, оскільки все, що відбувається в подальшому, робиться від його імені й для нього.

Виявляється що в першому й другому епізодах парубок з дівкою міняються місцями: у першому він є реальним персонажем, а вона – дієвим чи сакральним ім'ям, у другому – навпаки. Він і вона проходять

ситуацію вибору без власної присутності. Перші два епізоди повністю присвячені проблемі вибору: чи влаштує батьків вибір дівки парубком, чи влаштує парубок дівку та її батьків? Далі проблема вибору або вирішується й більше не повстає, або ж (якщо на якомусь етапі учасники не досягають згоди) завершується дійство й наступні обрядові епізоди стають неможливими. Таким чином, можна стверджувати, що результатом даних епізодів має стати взаємне погодження, яке слід розглядати як ситуативний архетип. Функції всіх дійових осіб у дії прологу в результаті ведуть до одного – досягнення згоди.

Наступна дія, пов'язана зі сватанням, примушує парубка зайняти позицію активного персонажа. Він запрошує найавторитетніших, найповажніших односельців засватати за нього дівку. Усі подальші дійові особи, що втягуються в обрядове дійство є медіаторами, покликаними здійснити функцію зближення парубка й дівки.

Під час заручин результат метаморфози, перетворення парубка на нареченого, а дівки на наречену, закріплюється благословенням батьків. Це означає, що до дії залучаються вищі сили й відбувається сакралізація обряду. А також головні особи ритуалу – парубок і дівка – перетворюються на сакральних персонажів – нареченого й наречену.

У весільному обряді використовується функція відображення чи віддзеркалення: наречений – наречена, батьки парубка – батьки дівки, помешкання молодого – помешкання молодої [1, с. 66]. Починаючи з прологу, обрядові дії являють собою повторення подій, але в різних хронотопах: перемовини відбуваються спочатку в помешканні парубка, а потім – у дівки. В обох випадках – це перемовини з батьками, але в першому епізоді з батьками парубка, в другому – дівки. В обряді торочин віддзеркалення набуває й іншого значення. Обряд проходить одночасно в різних місцях: наречений запрошує друзів, а в той же час

наречена робить те ж саме – запрошує дружок. Це ознаки симультанної дії. Перші збираються вдома в нареченого, другі – в нареченої. Така ситуація дає можливість висунути припущення, що дружки й друкки є двійниками нареченого й нареченої. Тобто весільна дія охоплює двійникові втілення чоловічого й жіночого начал. Віддзеркалення в обрядовій дії триває аж поки наречений із ватагою дружків не з'являється вдома в нареченої. На цьому воно припиняється для обряду торочин, але не для всього весільного циклу. Віддзеркалення можна спостерігати під час бгання короваю, яке відбувається одночасно в обох помешканнях. Та й у самому весільному обряді гостина проходить одночасно як у молодой, так і в молодого.

Але віддзеркалення не завжди вимагає часової єдності, тому до даної функції слід віднести обряди, котрі також є відображенням одного з іншим: сватання і заручини – посланці парубка йдуть до дівки, а на розглядини родичі нареченої відправляються до нареченого; понеділок після весілля гості проводять переважно у молодого, а вівторок, який пов'язаний з обрядом перезви, – в молодой.

Оскільки парубок, як уже зазначалось кілька разів протягом кількох днів навідує дівку, такий прихід слід розглядати як грань внутрішнього циклу, яка являє собою поліетапну обрядову дію. При цьому прихід парубка слід розглядати як константу, котра є протилежністю мобільним діям, які можливо змінювати та варіювати в часі й просторі. Приміром, заручини можуть відбуватися, як в день сватання, так і наступного дня й через кілька днів; розглядини й торочини взагалі не закріплені за певним днем і єдина до них вимога, щоб обряди відбулися до початку наступних обрядів; бгання короваю може проводитися як у п'ятницю, так і в суботу. Натомість константа є

незмінним чинником, як і послідовність подій та обрядів в середині ритуального циклу.

Однією з таких констант є прихід парубка до помешкання судженої. Вперше під час виконання обряду парубок приходить до дівки перед заручинами, вдруге – на торочини, втретє – на дівич-вечір, вчетверте – перед вінчанням і вп'яте – щоб викупити та забрати молоду. Те, що кожен наступний прихід являє собою одну й ту саму дію, але на якісно вищому рівні, доводить факт набуття персонажем нового статусу: вперше він приходить парубком у якого немає жодного підтвердження прав на дівку, вдруге – він уже наречений, котрий отримав хустку як свідоцтво певних домовленостей та уже ночував у нареченої, втретє – приходить з друзками, котрі, як уже зазначалося, являють собою двійників нареченого й уособлюють чоловіче начало; а друга пришиває йому до шапки квітку, що також підтверджує його статус і право. Отже функції від одного приходу до іншого розширюються. Останні два приходи здійснюється вже в статусі молодого, але й вони не однозначні, оскільки між ними відбувається обряд вінчання. Тому останній прихід молодого свідчить про остаточне й повне право на молоду, оскільки всі процедури дотримані, йому залишається лише викупити й забрати її.

Слід відзначити ще одну деталь: протягом проведення обрядового циклу парубок навідує дівку в різних статусах п'ять разів, але ці відвідини є тимчасові, оскільки він завжди повертається додому. Натомість молода приходить до помешкання молодого лише раз, перед обрядом комори, але назавжди. Це та принципова різниця, що розділяє представників антиномій – чоловічого й жіночого начал.

Іншим подібним повтором є дарунки нареченого під час дівич-вечора та весільного обряду, а також хустка і рушники, які дівка подає

парубку й сватам під час заручення та в день весілля, вшанування діжі й т. і.

Повністю приймаючи тезу Геннепа, що будь-який обряд означав перехід із одного соціального стану до іншого [2, с. 9], доповнимо її тим, що весільний цикл обрядів призваний виконати не один, а принаймні три переходи. Парубок і дівка після сватання та заручин здійснюють перший перехід і стають нареченим і нареченою. Таке найменування означає, що вони вже призначені (наречені) один одному в найближчому майбутньому стати подружжям. Такий соціальний стан і таке найменування використовувалися до самого дня весілля, а саме до обряду вінчання, після чого наречену іменують молодою, а нареченого – молодим. Але й цей статус є тимчасовим, оскільки під час весілля молоде подружжя набуває нового стану – дружини й чоловіка. Отже, існують усі підстави стверджувати про потрібну зміну архетипів: парубок – наречений – молодий – чоловік, дівка – наречена – молода – жінка. Таким чином, весь весільний цикл можна розподілити на чотири етапи в залежності від зміни статусів головних осіб обряду, що являє собою ініціацію персонажів, а також зміну ще одного важливого елемента.

Тут ми стикаємося з таким поняттям, як сакральний аперитив або ім'я-функція [4, с. 185], коли зі зміною статусу, міняються сакральні імена та змінюються функції дійових осіб. Це є важливими метаморфозами на шляху досягнення молодими людьми певних соціальних статусів. Обрядові імена-функції головних осіб під час сакральної весільної дії мають один корінь: наречений – наречена, молодий – молода, на відміну від тих, що використовуються до обряду та після нього: парубок – дівка, чоловік – жінка (дружина).

Весільний обрядовий цикл, не зважаючи на свою яскраво виражену цілісність, не може використовувати континуальний

(безперервний) хронотоп, бо обряди його розподілені в часі від кількох днів до кількох тижнів. Тому ритуальна дія всього циклу базується на дискретному хронотопі, а ще точніше на пунктирності сакрального хронотопа розділеного вторгненнями профанного часу й простору.

Висновки. Таким чином, виходячи з проведеного дослідження, можна побудувати структуру українського традиційного весільного обряду як великого циклу, що складається з чотирьох малих циклів, пов'язаних з метаморфозами персонажів сакральної дії, котрі також поділяються на ще менші одиниці – епізоди чи події. Виглядає ця структура наступним чином:

I ЕТАП (ПАРУБОК – ДІВКА)

1. Пролог до весільної дії – досягнення згоди.

1.1. Рада парубка з батьками щодо вибору дівки як майбутньої дружини.

1.2. Перемовини (рада) матері (свахи, родички) парубка з батьками дівки.

2. Сватання (вечір).

2.1. Парубок запрошує односельців бути за сватів.

2.2. Прихід сватів до помешкання батьків дівки.

2.3. Традиційний ритуал сватання та отримання згоди дівки й батьків.

2.4. Скликання сусідів «на першу чарку».

3. Заручини (вечір того ж дня чи через деякий час).

3.1. Парубок з дружком, сватами, родиною та музиками йде до хати дівки.

3.2. Після гостини дівка подає сватам рушники, а парубку – хустку.

II ЕТАП (НАРЕЧЕНИЙ – НАРЕЧЕНА)

3.3. Батьки благословляють наречених іконами та хлібом.

3.4. Гуляння молоді; наречений застається ночувати з нареченою.

4. Розглядини або домовини (день у нетривалому часі після заручин).

4.1. Родина нареченої йде до батьків нареченого.

4.2. Гості оглядають господарство й помешкання, куди мають віддати наречену.

4.3. Домовленість (рада) про організацію весілля та кількість подарунків.

4.4. Гостина родини нареченої батьками нареченого.

4.5. Повернувшись додому розповідають нареченій про те, що має суджений.

5. Торочини (один з вечорів напередодні весілля).

5.1. Наречений запрошує друзів, а наречена друзок.

5.2. Дівчата збираються в нареченої й торочать рушники.

5.3. Прихід нареченого з друзками та музиками. Загальна вечеря й танці.

6. Бгання короваю, шишок і верчів (п'ятниця чи субота).

6.1. Запрошені коровайниці приносять інгредієнти для випічки.

6.2. Два табори – «хлопці» й «дівчата» – змагаються за лопату.

6.3. Пошанування діжі: «діжу носять на руках».

7. Вильце чи дівич-вечір (суботній вечір напередодні весілля).

7.1. Наречені з друзками й друзками запрошують односельців на весілля.

7.2. Наречена через послів відправляє нареченому сорочку.

7.3. Прохід нареченого; дарує нареченій чоботи.

7.4. Друзка пришиває до шапки нареченого квітку.

7.5. Загальна вечеря з танцями; наречений із друзком ночують у нареченої.

8. Весілля (неділя з ранку до вечора).

- 8.1. Наречені вранці йдуть до церкви, після чого наречена повертається додому.
- 8.2. Наречений з гостями приходять до хати нареченої.
- 8.3. Наречена дарує нареченому хустку, а сватам рушники.
- 8.4. Усі відправляються до церкви, окрім матері нареченої.
- 8.5. Вінчання в церкві.

ІІІ ЕТАП (МОЛОДИЙ – МОЛОДА)

- 8.6. Зустріч молодих удома в нареченої.
- 8.7. Потрійний обвід дружком молодих навколо діжі та весільного столу в хаті.
- 8.8. Гості обідають; молоді нічого не їдять.
- 8.9. Молодий повертається додому без молодої.
- 8.10. Під час обіду в молодого збирають гроші «на дорогу».
- 8.11. Молодий їде до молодої з подарунками.
- 8.12. Молодь за викуп дозволяє зайти у ворота.
- 8.13. Брати «продають» молоду.
- 8.14. Теща підносить зятю оброк у горщику; молодий розбиває горщик.
- 8.15. Молодий обдаровує родину молодої.
- 8.16. Розплітання коси молодої й покривання голови наміткою чи серпанком.
- 8.17. Виніс і поділ дружком короваю; вечеря в домі молодої.
- 8.18. Прощання молодої з друзками: пригощання й дарування.
- 8.19. Подружжя тричі обходять діжу серед двору.
- 8.20. Складання приданого на воза; благословення батьками молодої.
- 8.21. Зустріч подружжя хлібом-сіллю батьками молодого.
- 8.22. Переведення через палаючу соломку, обливання водою.
- 8.23. Молода пускає під піч привезену чорну курку. Загальна вечеря.

9. Обряд комори (вечір і ніч неділі).

9.1. Молодих ведуть до комори.

9.2. Вечеря молодих і акт дефлорації.

9.3. Пред'явлення доказу цнотливості розпорядникам обряду та гостям.

IV ЕТАП (ЧОЛОВІК – ЖІНКА)

9.4. Гості під керівництвом дружка йдуть до батьків молодої дружини.

9.5. Тричі обходять круг столу; батьки частують гостей.

9.6. Пошанування чи зневага батька й матері.

10. Повесільні обрядові дії (понеділок, протягом дня).

10.1. Уранці дружки приносять молодій дружині на сніданок ласощі.

10.2. Дружина пече пироги й пригощає гостей.

10.3. Чоловік із дружком і гостями везуть пироги й курку батькам дружини.

10.4. Після гостини родичі й гості повертаються від батьків дружини.

10.5. Молоде подружжя з гостями йдуть до церкви по благословення.

10.6. Обряд перейми: перегороджування дороги столом для отримання викупу.

10.7. Вдома в чоловіка гості дарують гроші, а дружко наділяє короваєм.

11. Обряд перезви (вівторок, протягом дня).

11.1. Гостина в помешканні батьків молодої дружини.

11.2. Антигромадська поведінка: нескромні перезвянські пісні, ряджені.

11.3. Перевдягнені гості циганять і ловлять курей по селу.

Література:

1. Байбурин А. К. *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов* / А. К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 238 с.
2. Геннеп ван А. *Обряды перехода (систематическое изучение обрядов)* / Арнольд ван Геннеп; пер. с фр. – М. : Восточ. лит-ра, 1999. – 175 с.
3. Маєрчик М. С. *Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу* / Марія Маєрчик. – Київ : Критика, 2011. – 326 с.
4. Рощенко (Аверьянова) Е. Г. *Новая мифология романтизма и музыка (Пробл. энцикл. анализа музыки): Монография* / Е. Г. Рощенко (Аверьянова). – Харьков: ХНУРЭ, 2004. – 286 с.
5. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Материалы и исследования / собр. П. П. Чубинским.* – Т. 4: *Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны.* – СПб., 1877. – XXX, 715 с.

References:

1. Bayburin A. K. *Ritual v traditsionnoy kulture: strukturno-semanticheskiy analiz vostochnoslavnyanskikh obryadov* / A. K. Bayburin. – SPb.: Nauka. 1993. – 238 s.
2. Gennep van A. *Obriady perekhoda (sistemnoe izuchenie obriadov)* / Arnold van Gennep; per. s fr. – M.: Vostoch. Lit-ra, 1999. – 175 s.
3. Maierchuk M. S. *Rytual i tilo. Strukturno-semantychnyi analiz ukrainskykh obriadiv rodynnogo tsyklu* / Mariia Maierchuk. – Kyiv: Krytyka, 2011. – 326 s.
4. Roschenko (Averianova) E. G. *Novaia mifologija romantizma i muzyka (Probl. entsykl. Analiza muzyki): Monografiia* / E. G. Roschenko (Averianova). – Kharkov: KhNURE, 2004. – 286 s.

5. *Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii krai. Materialy i issledovaniia / sobr. P. P. Chubinskim. – T. 4: Obriady: rodiny, krestiny, svadba, pokhorony. – SPb., 1877. – XXX, 715 s.*